

ПЕРЕОЗБРОЄННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ – РЕАЛІЇ, ПЕРЕСТОРОГИ, ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

В умовах гібридної війни проти України, як складової стратегії відновлення статусу світової наддержави, РФ визначила оборонну та оборонну промислову сферу основним пріоритетним напрямом державної політики. У сучасній Росії триває процес мілітаризації всіх сфер суспільного життя. У суспільну свідомість росіян цілеспрямовано впроваджується ідеологія «Оточеної фортеці» відповідно до стратеми імператора Олександра III «У всьому світі у нас лише два вірних союзника – наша армія та флот».

Концентрація наявних виробничо-технологічних, фінансових, людських ресурсів на оборонному та оборонно-промисловому секторі, за розрахунками Кремля, має не лише відновити контроль РФ на пострадянському просторі, але й реалізувати геостратегічні завдання на Далекому Сході та в Арктиці. Російська влада ініціювала нову «гонку озброєнь», як з США та НАТО, так і з КНР. Кількісна та якісна перевага в озброєнні та військовій техніці розглядається режимом президента В. Путіна основним чинником геополітичного позиціонування на євразійському просторі безпеки. Основним інституційним чинником реалізації цього завдання є Державна програма озброєння Російської Федерації на період 2011-2020 рр. (ДПО-2020).

В аналітичній записці розглядається сучасний стан, перестороги та перспективи реалізації ДПО-2020 у контексті геополітичної стратегії Росії по відновленню контролю на пострадянському просторі та активного протистояння США та НАТО в Європі. Визначено виклики, загрози та можливості для України у протидії оновленим Збройним Силам РФ. Запропоновано напрями трансформації оборонно-промислової політики України у сучасній геополітичній ситуації.

1. Концептуальні засади, завдання та очікування

Концептуальний вимір.

Відповідно до положень **Стратегії національної безпеки Російської Федерації** (*Указ Президента РФ № 683 від 31 грудня 2015 р.*)¹ головними зовнішніми загрозами для безпеки РФ визнано нарощування силового потенціалу НАТО, надання Альянсу глобальних функцій, активізація військової діяльності країн блоку, подальше розширення Альянсу та наближення його військової інфраструктури до російських кордонів.

З огляду на зазначені загрози, Росія планує впровадження комплексу заходів, серед яких: *підтримка на достатньому рівні потенціалу ядерного стримування; підтримка Збройних Сил та інших військових формувань у готовності до бойового використання; нарощування оборонного потенціалу, оснащення ЗС та інших військових формувань сучасним ОВТ; інноваційний розвиток ОПК.*

У затвердженій президентом В. Путіним Воєнній доктрині Російської Федерації² (Пр-2976, від 25.12.2014) також зазначено Основні зовнішні військові загрози, які практично повторюють відповідні положення Стратегії.

В сучасних реаліях РФ вважає правомірним використання Збройних Сил, інших силових структур в умовах загрози її територіальній цілісності, а також для забезпечення захисту своїх громадян, що перебувають за межами Російської Федерації. Положення Воєнної доктрини спрямовані на забезпечення можливості розв'язання воєнного конфлікту у будь-якому регіоні світу.

Серед заходів стратегічного стримування силового характеру Росія розглядає використання високоточного озброєння та *залишає за собою право використання ядерного та інших видів озброєння масового ураження коли виникає загроза існуванню держави.*

¹ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391>

² <http://docs.cntd.ru/document/420246589>

Стаття 31 Доктрини визначає, що «З метою захисту інтересів Російської Федерації та її громадян, підтримки міжнародного порядку та безпеки *формування Збройних Сил можуть оперативно використовуватися за межами Російської Федерації*», що створює засади вседозволеності дій РФ на міжнародній арені.

В Указі президента РФ В. Путіна (*№ 603, від 07.05. 2012*) «Про реалізацію планів (програм) будівництва та розвитку Збройних Сил, інших військ, військових формувань і організацій та модернізації оборонно-промислового комплексу»³ державними пріоритетами в цій сфері визначено розвиток: сил ядерного стримування, засобів повітряно-космічної оборони, сучасної транспортної авіації, високоточного озброєння та засобів боротьби з ними. Окремо в Указі визначено необхідність забезпечення розвитку Військово-морського флоту (перш за все, в Арктиці та на Далекому Сході).

У Концепції зовнішньої політики Російської Федерації (*Указ Президента РФ № 640, від 30.11.2016*⁴) проголошується прийнятність вирішення глобальних проблем міжнародної політики шляхом ревізії чинних норм і принципів міжнародного права, закріплених в Статуті ООН та Заключному Акті НБСЄ 1975 року. Водночас декларується звинувачення США та країн Заходу в їх порушеннях, що демонструє подвійні стандарти Кремля у застосуванні норм міжнародного права.

На регіональному рівні пріоритетним напрямом зовнішньої політик РФ залишається: «розвиток двосторонньої та багатосторонньої співпраці з державами-членами СНД та подальше укріплення на просторі СНД інтеграційних структур з російською участю». *Ключовою складовою цього процесу є залучення України до таких структур.*

Революція Гідності, демократичні перетворення в українській державі на шляху інтеграції в європейський цивілізаційний простір

³ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/35267>

⁴ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/41451>

визнані такими, що негативно впливають на реалізацію російських національних інтересів в регіоні.

Таким чином, російські геостратегічні документи декларують відданість Кремля нормам міжнародного права, що є своєрідним нормативно-правовим «камуфляжем» геополітичного проекту відновлення статусу Росії, як світової наддержави.

Аналіз чинних нормативних актів у системі забезпечення національної безпеки РФ дозволяє зробити висновок, що для реалізації стратегічного завдання — повернення статусу світової наддержави ключовим пріоритетом оборонно-промислової політики Росії в найближчі 10-15 років повинно стати переозброєння сучасними зразками ОВТ ракетних військ, авіації та флоту для досягнення можливості безконтактного збройного протистояння США та їх союзникам у будь-якому регіоні земної кулі.

Геополітичною константою реалізації цих планів Москви має стати остаточне закріплення зони своїх національних інтересів на пострадянському просторі (в Україні, насамперед), недопущення сил НАТО в регіон, що має забезпечуватися відповідним нарощенням чисельності особового складу, озброєння та військової техніки сухопутних військ.

ДПО – загальні положення. Відповідно до норм законодавства Російської Федерації в оборонній сфері Державна програма озброєння (ДПО) – документ середньострокового планування, збалансований за цілями, завданнями, замовниками, ресурсами й термінами, що включає комплекс заходів зі створення, виробництва та підтримки у стані бойової готовності озброєння, військової та спеціальної техніки (ОВСТ), необхідних й достатніх для вирішення завдань Збройних Сил та інших військових формувань РФ по захисту інтересів Росії від зовнішніх та внутрішніх загроз.

ДПО розробляється терміном на 10 років відповідно до концептуальних засад Воєнної доктрини, Концепції національної безпеки та інших нормативно-правових актів в безпековій, оборонній та оборонно-промисловій сферах.. Затверджує ДПО президент Росії, який очолює Воєнно-

промислово комісію (ВПК) РФ⁵. Державна програма озброєння Російської Федерації складається з окремих Програм озброєння за видами військової техніки, що містять окремі розділи за типами озброєння. Важливою складовою в реалізації ДПО є Програми розвитку базових та критичних військових технологій.

Програми видів озброєнь та їх розділи містять узагальнені контрольні цифри видатків на забезпечення їх реалізації, а також Тематичні картки (ТК) для окремих зразків озброєння, військової та спеціальної техніки. ТК містить назву, шифр, призначення, термін виготовлення, основні характеристики ОВСТ, а також обсяг необхідних фінансових асигнувань та обсяги виготовленої та відремонтованої техніки. Крім того, у ТК окремого зразка ОВСТ зазначається замовник, виконавець (якщо вони визначені), джерела та статті фінансування. ДПО Російської Федерації реалізується в межах Державного оборонного замовлення (ДОЗ), якщо в самій Програмі або інших нормативно-правових актах не вказано інше. За розрахунками російської влади, наявний фінансово-економічний, виробничо-технологічний та людський потенціал є достатнім підґрунтям для формування боєздатних, оснащених сучасним озброєнням та військовою технікою Збройних Сил, спроможних збройним шляхом реалізувати національні інтереси Федерації в Євразії.

Історичні передумови. У російській політичній традиції стан силових структур є однією з основних змістовних характеристик державної влади, як у зовнішній, так й у внутрішній політиці. Так, за каденції першого президента РФ Б. Єльцина російська армія та оборонно-промисловий комплекс переживали період стагнації. Масштабна корупція та розкрадання радянської спадщини ОВТ, низький рівень виконавської дисципліни в

⁵ Відповідно з Указом президента РФ №627 від 10.09.2014 р., Воєнно-промислова комісія РФ створена з метою реалізації державної політики в сфері оборонно-промислового комплексу, військово-технічного забезпечення оборони країни, безпеки держави та правоохоронної діяльності. Колегія ВПК РФ здійснює координацію діяльності федеральних органів виконавчої влади з питань: державної оборонно-промислової політики; розвитку науки й технологій в інтересах військово-технічного забезпечення оборони держави; контролю за експортом продукції військового та подвійного призначення та *формування державного оборонного замовлення*.

системі управління оборонною сферою зумовили суттєве зниження рівня боєздатності ЗС РФ. Перебіг збройного конфлікту в Чечні показав існуючий на той час стан російської армії. Наступник Б. Єльцина полковник ФСБ В. Путін прийшов до влади, не в останню чергу, завдяки суттєвому посиленню силової компоненти в державній політиці – постійно зростав рівень асигнувань на утримання особового складу ЗС, МВС, ФСБ та інших силових структур.

Методологічною основою системи управління оборонно-промисловою політикою Росії залишався успадкований від СРСР програмно-цільовий метод. У післявоєнний період в Радянському Союзі сформувалась досить обґрунтована система довгострокового планування розвитку озброєнь (основні напрями розвитку озброєнь – на 15 років; програми озброєнь (за напрями) — на 10 років, п'ятирічні плани (оборонних замовлень та поставок, НДДКР, фундаментальних НДР та ін.).

Перша для пострадянської Росії ДПО 1996 -2005 була офіційно визнана «провальною» (криза неплатежів, скорочення обсягів виробництва та закриття підприємств ОПК РФ, дефолт РФ 1998 року). Враховуючи негативний досвід, розробці чергової програми передували заходи по організаційному забезпеченню довготривалого планування:

- сформовано Воєнно-промислову комісію (ВПК) при уряді (з вересня 2014 року — при президентові РФ).

- розроблено та затверджено відповідні Правила розробки та виконання Державних програм озброєння.

- у 2010 році були затверджені «Основи державної політики у сфері розвитку ОПК до 2020 року та подальшу перспективу». Цей документ визначав обсяг фінансування ДПО 2011-2020 в 20 трлн руб.

Авторитарний режим Президента В. Путіна поєднав виробничо-технологічну спадщину ОПК СРСР та значний фінансовий ресурс, отриманий завдяки зростанню світових цін на енергоносії, що стало

підґрунтям для формування та реалізації чинної на сьогодні Державної програми озброєння Росії 2011-2020 (ДПО -2020)

Пріоритети, кількісні та якісні параметри переозброєння ЗС РФ

Відповідно до положень затвердженої 31 грудня 2010 року Державної програми озброєння Російської Федерації на 2011-2020 роки її головним завданням визначено доведення частки сучасних ОВСТ в ЗС РФ в 2020 році до 70 %.

Для реалізації цього завдання заплановано виділення 20,7 трлн руб., зокрема 19 трлн – на переоснащення армії, авіації та флоту (70 % – закупівлі ОВСТ, 15 % – НДДКР, 15 % – ремонт та модернізація озброєння та військової техніки, що перебуває на озброєнні в російських Збройних Силах).

При формуванні Державної програми озброєння базовими характеристиками нових Збройних Сил визначено⁶ створення взаємопов'язаних систем озброєння, об'єднаних в єдиний контур управління, розвідки та інформаційної протидії. У перспективному Обрисі ЗС РФ запропоновано сконцентрувати зусилля на створенні Системи озброєння, спроможної адекватно реагувати на будь-яку можливу військову загрозу. Основними напрямками розвитку озброєння, військової та спеціальної техніки, зокрема, визначено:

Для стратегічних озброєнь:

- створення умов для збалансованого розвитку стратегічних та нестратегічних ядерних сил та систем, що забезпечують можливість їх бойового використання;
- забезпечення екстреного нарощування ядерного потенціалу до рівня, необхідного для забезпечення національної безпеки Росії в разі зміни воєнно-політичної ситуації.

⁶ Основные направления развития вооружения, военной и специальной техники : <http://federalbook.ru/files/OPK/Soderjanie/OPK-10/III/Borisov.pdf>

Для повітряно-космічної оборони:

- створення багатофункціональних космічних систем та систем забезпечення інтегрованою інформацією, створення багаторазових засобів виведення космічних апаратів нового покоління;
- створення та розвиток системи повітряно-космічної оборони Російської Федерації у складі підсистем розвідки та попередження про повітряно-космічний напад, ураження засобів повітряно-космічного нападу, управління та забезпечення повітряно-космічної оборони;
- створення наземного, повітряного та космічного сегментів, об'єднаних єдиним інформаційним контуром управління;
- створення та впровадження на чергування перспективних зразків озброєння різних типів базування, розроблених з використанням нових технологій та на основі нових фізичних принципів.

Для сил загального призначення:

- Створення системи розвідувально-інформаційного забезпечення та системи бойового управління для створення на їх основі єдиного інформаційного простору поля бою з урахуванням можливості їх нарощування та надання цим системам міжвідомчої інформаційної та технологічної сумісності.

Загальними для всіх родів військ пріоритетами при розробці Програми ДПО -2020 визначено: автоматизовану систему управління ЗС, автоматизовану систему управління полем бою, впровадження робототехніки, модульність, міжродова уніфікація, скорочення типів озброєння, військової та спеціальної техніки, перехід до контрактів повного життєвого циклу.

На виконання ДПО-2020 було заплановано розробку, виробництво та закупівлю наступних зразків ОВТ (загальні асигнування – 19, 4 трлн руб.):

1. **Військово-морський флот** — 8 підводних ракетних крейсерів стратегічного значення (ПЛАРБ) проекту 955; 8 багатоцільових атомних підводних човнів (АПЛ) проекту 885; 12 неатомних підводних човнів; 51

надводний корабель, у тому числі 15 фрегатів та 35 корветів (сума асигнувань – 5 трлн руб.).

2. **Військово-повітряні сили** — 600 літаків та 1100 вертольотів різних типів (4, 7 трлн руб.).

3. **Війська повітряно-космічної оборони** — 56 дивізіонів зенітно-ракетних комплексів С-400; 38 дивізіонів ЗРК С-500; 120 зенітних ракетно-гарматних комплексів ЗРПК «Панцирь-С»; інтегрована система повітряно-космічної оборони; 4 РЛС СПРН «Воронеж»; 100 космічних апаратів (3,4 трлн руб.).

4. **Сухопутні війська** — 2 300 танків: 2000 артилерійських систем; 10 бригадних комплектів ОТРК «Іскандер М»; 9 бригадних комплектів армійської ППО С-300 В 4; 30 тисяч одиниць автомобільної техніки (2,6 трлн руб.).

5. **РВСН** – 280 МБР «Ярс», розробка нової твердопаливної МБР проекту «Рубеж» та рідинної важкої МБР проекту «Сармат» (1 трлн руб.).

6. **Міжвидове озброєння** – нові системи зв'язку, управління та розвідки (2,7 трлн руб.).

Першочерговими кроками на цьому шляху є переозброєння сухопутних військ ЗС РФ. На 2017 рік вже триває оновлення танкового парку 31 мотострілецької бригади та 4 танкових бригад, розпочато поставки нових зразків вертольотів армійської авіації.

2. Стан реалізації Програми переозброєння – здобутки, втрати,

виклики для світової спільноти

Сучасний стан ОПК РФ – готовність та спроможність до реалізації ДПО-2020.

Оборонно-промисловий комплекс Російської Федерації складається з 1340 підприємств, наукових та науково-дослідних організацій (971 – безпосередньо належать до оборонної промисловості), на яких працює

більше 2 млн осіб. Більшість підприємств російського ОПК об'єднані у вертикально інтегровані холдинги (всього 61), на яких виробляється майже 75 % військової продукції. Оборонно-промислова сфера є одним із ключових пріоритетів внутрішньої політики російського уряду. Так, розмір середньої заробітної плати в оборонній галузі складає близько 30 тис., рублів, що на 20 % вище середньої по країні, але залишається значно нижчою, ніж в енергетиці та добувній промисловості. При цьому зростання виробництва військової та спеціальної продукції в 2016 році склало 13 %, тоді, як ВВП Російської Федерації за даними «Росстату» знизився на 0,2 %.

Головною пересторогою на шляху повномасштабної реалізації Програми переозброєння ЗС РФ є невідповідність існуючої виробничо-технологічної бази завданням виробництва ОВТ 4-5 технологічного укладу. На початку реалізації Програми більша частина оборонного виробництва була морально та фізично застарілою. Особливо це стосується мікроелектроніки – ключової складової сучасного ОВТ. За оцінками начальника Генерального штабу ЗС РФ В. Герасимова: «...Російська промисловість не вирішила проблеми створення цілого ряду зразків високотехнологічної продукції для потреб оборони країни (автомобільні двигуни, тепловізори, бортові інформаційно-керуючі системи, сучасні боєприпаси, ефективні засоби навігації та зв'язку, елементи бойової екіпіровки військовослужбовців та багато іншого)...»⁷.

Такий стан справ пов'язаний з технологічним відставанням (на 2-3 покоління) російської науки та промислової бази від розвинених світових держав (США, країни ЄС та Південно-Східної Азії). На сьогодні науково-технологічний заділ ОПК СРСР 80-х років вже повністю вичерпано. На початок реалізації ДПО-2020 частка відносно нового (не старіше 10 років) обладнання в активній частині основних фондів ОПК складала менше 20 %, тоді як загальний знос машин та обладнання перевищує 70 %. Постійно

⁷ Герасимов В. Актуальные проблемы и основные направления оснащения вооруженных сил Российской Федерации вооружением и военной техникой в современных условиях. Федеральний справочник. Оборонно-промисловий комплекс Росії. 2013, т.9, с.93

ускладнюється кадрове питання – кожного року на 7% скорочується кількість висококваліфікованого персоналу оборонних підприємств, значна частина якого вже досягла перед-пенсійного та пенсійного віку.

У мікроелектронній промисловості (ключовому виробничо-технологічному сегменті ОПК) надолужити відставання, для забезпечення розробки найсучасніших зразків ОВТ, фактично неможливо. Відставання від технічного рівня закордонних зразків перевищує 10 років, імпорт мікроелектронних компонентів лише посилює залежність Росії у сфері високих технологій.

Впровадження критичних технологій для виробництва новітніх зразків озброєння неможливе, оскільки практично все технологічне обладнання та матеріали необхідно імпортувати. В умовах економічних санкцій виробничо-технологічна деградація РФ лише зростатиме.

Відповідно до чинних норм державного оборонного планування, передбачалась розробка та впровадження Державної програми озброєння Російської Федерації на період з 2016 по 2025 роки. Утім у січні 2015 року на засіданні Військово-промислової комісії під головуванням Президента РФ В. Путіна було прийнято рішення про перенесення терміну її впровадження з 2016 на 2018 рік. Офіційно це пояснювалось суттєвим погіршенням економічної ситуації в Росії та неспроможністю здійснити макроекономічний прогноз на найближчі десять років. Російська влада намагається врахувати всі негативні фактори поточного періоду:

- участь Збройних Сил РФ у ряді локальних гібридних конфліктів;
- стагнація російської економіки в результаті економічних санкцій та торговельних обмежень;
- падіння світових цін на енергоносії – основи валютних надходжень Росії в останні роки;
- зростання собівартості продукції, що виробляється на державних підприємствах ОПК РФ;

— розрив виробничо-технологічної кооперації з підприємствами ОПК України;

— припинення ВТС з високорозвиненими країнами Заходу.

У 2017 році стало зрозумілим, що амбіційна мета – на 70 % оснастити Збройні Сили (сухопутні війська, авіацію, флот, ракетно-космічні сили) найсучаснішим озброєнням й вийти на частковий паритет воєнної могутності з США та його союзниками не може бути реалізована. Це зумовило перегляд чинних завдань ДПО-2020 щодо розробки перспективних озброєнь в напрямі скорочення їх обсягів. Виконання поточної ДПО та формування наступної (2016-2025) було подовжено у часі, також було суттєво збільшено обсяги фінансування проєктів, що не відповідає фактичному стану російської економіки та її інвестиційно-інноваційному потенціалу.

Фінансовий вимір. З 2000 року видатки федерального бюджету в оборонно-промисловому секторі постійно зростають (ДПО 2001-2010 – 2,5 трлн руб., ДПО 2006-2015 – 5 трлн руб, ДПО 2011-2-2020 – 20 трлн руб.). За попередніми розрахунками Колегії ВПК РФ обсяг фінансування ДПО 2016-2025 рр. мав скласти близько 40 трлн рублів. Однак в економічних реаліях сучасної Росії ця Програма вже на етапі підготовки була переглянута (плановий обсяг прийняли на рівні 30 трлн руб.). Економічна рецесія та падіння світових цін на енергоносії зумовили скорочення видатків Федерального бюджету. Оборонний бюджет в 2016 році склав 50 млрд доларів (66 млрд — у 2015 р.), що склало 4 % ВВП РФ. За даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень у 2017 році оборонні бюджети провідних світових держав у доларовому еквіваленті складуть: США: – 581 млрд, КНР – 129,4 млрд, Саудівська Аравія – 80,8 млрд, РФ – 70 млрд.

Стан виконання. Вже на етапі середньострокового планування у російських фахівців з'явилась пересторога, що амбіційна мета вищого політичного керівництва РФ – вийти на паритет 5-6 технологічних укладів

США у виробництві ОВТ для сухопутних військ, авіації та флоту залишиться нереалізованою. У реаліях сучасної Росії неможливо поєднати фінансові можливості держави, виробничо-технологічний потенціал оборонно-промислового комплексу та побажання замовника в межах однієї Програми. Це стосується, виробництва надсучасних зразків авіаційної техніки (винищувачі, бомбардувальники, військово-транспортні літаки) та флоту (авіаносці, важкі крейсери).

У російському політикумі, керівництві оборонно-промислових корпорацій та серед представників замовника (ГШ ЗС) зростає переконання, що виконання військово-морської складової ДПО-2020 з огляду на комплекс взаємопов'язаних фінансово-економічних, науково-технологічних та виробничих причин, вже фактично зірвано. Президент РФ В. Путін на нараді про хід виконання державного оборонного замовлення для ВМФ в липні 2013 року зазначав, що створення та проведення випробувань ряду надводних та підводних кораблів, а також необхідного для них озброєння затримується. Затримується, також, розбудова необхідної берегової інфраструктури, без якої нові кораблі не зможуть функціонувати.

Восени 2013 року за ініціативи куратора російського ОПК Дм. Рогозіна все керівництво головного виконавця ДПО-2020 в суднобудівному сегменті Об'єднаної суднобудівної корпорації (ОСК) було звільнено (офіційна причина – махінації при підготовці контрактів на виробництво атомних підводних човнів), що не призвело до якісних змін у роботі галузі. Головний замовник нових військових суден головнокомандувач ВМФ В. Чирков охарактеризував стан виконання ДПО-2020 в цій сфері **«Ні один корабель сьогодні вчасно з ремонту не виходить, так само, своєчасно не передаються флоту кораблі, що будуються на підприємствах ОСК»**.⁸

Попри значні обсяги фінансування та досить жорсткий контроль у межах вертикалі Військово-промислової комісії розробка та виробництво

⁸ www.ria.ru/defense_safety

значної частини ОВТ в межах ДПО-2020 не може бути здійснена у зв'язку з невідповідністю існуючої виробничо-технологічної бази.

Неможливість у запланованому обсязі здійснити переозброєння ЗС РФ сучасним ОВТ пов'язана, перш за все, із невідповідністю запланованих фінансових витрат на модернізацію та закупівлю існуючих зразків ОВТ, розробку виробництво та закупівлю сучасного озброєння та військової техніки з коштами на модернізацію існуючих потужностей російського ОПК. У межах реалізації ДПО-2020 на технічне оновлення оборонних підприємств додатково заплановано виділення лише 3 трлн руб.

При цьому розробники ДПО-2020 не врахували комплекс чинників сучасного господарського комплексу РФ, який не дозволяє реалізувати амбіційні геополітичні проекти влади:

1. Відставання у сфері високих оборонних технологій. Російська «оборонка» лише на 7-10 відсотків спроможна конкурувати на світовому ринку критичних технологій.

2. Недостатній рівень фінансування. Загальний обсяг фінансування ДПО -2020 на момент її затвердження за паритетом купівельної спроможності складав близько 1 трлн дол. (у порівнянні з 1992-2010 рр. видатки виросли в 20 разів, але в постійних цінах — лише в 1,6 разу).

3. Неефективність оборонно-промислового виробництва (висока собівартість продукції, монополізм кінцевого виробника та постачальників комплектуючих).

4. Невирішеність проблеми ціноутворення ОВТ (не враховується реальний рівень інфляції, зростання цін на сировину та енергоносії та інші макроекономічні показники).

5. Розбалансованість програм переозброєння (застарілі нормативи, дублювання виробництв, лобізм, відсутність конкурентного середовища у розробці та виробництві ОВТ).

На сьогодні офіційно оголошено про перенесення термінів розробки нової перспективної програми озброєння, орієнтовно на 2018-2025 рр.

Колегією ВПК РФ визнано, що оборонно-промислова політика РФ зазнає корекції у зв'язку з суттєвим погіршенням геополітичної ситуації та складністю воєнно-політичних та військових завдань, що постали перед Росією на міжнародній арені.

Міжнародні санкції. Запроваджений США, Канадою, Європейським Союзом, Норвегією., Японією, Австралією, Швейцарією та рядом інших розвинених держав режим економічних санкцій залишається основним чинником протидії політиці Росії щодо України та вагомою пересторогою на шляху переоснащення ЗС РФ сучасним озброєнням та військовою технікою.

Економічні санкції провідних світових держави, запроваджені після анексії Автономної республіки Крим та окупації ОРДЛО, можуть бути відмінені лише після повного відновлення територіальної цілісності української держави. Режим міжнародних санкцій не лише суттєво погіршив соціально-економічну ситуацію в Росії, але й унеможливив військово-технічне співробітництво РФ з провідними Західними державами (насамперед, імпорт оборонних технологій), що обумовлює неможливість реалізації високотехнологічних проектів в межах програми ДПО-2020.

Зокрема, країнами Європейського Союзу, а також кандидатами на членство в ЄС й учасниками європейської економічної зони запроваджено заборону постачання до Росії технологій подвійного призначення, а також технологій та обладнання, необхідних для розробки та освоєння видобутку нафти в Арктиці, на великих глибинах та видобутку сланцевого газу.

Крім того, заборонено доступ на ринок капіталу Євросоюзу найбільш потужним російським банкам: «Сбербанк Росії»⁹, ВТБ, «Газпромбанк», ВЕБ, «Россельхозбанк». Російським компаніям заборонено будь-які операції з європейськими цінними паперами та рахунками в європейських банках, а також управління портфельними інвестиціями на європейському ринку.

Європейським Союзом запроваджено санкції проти основних оборонно-промислових компаній РФ: «Оборонпром», «Уралвагонзавод»,

⁹ Тут і далі — офіційні назви російських банків, компаній та організацій мовою оригіналу

Объединенная авиастроительная компания (ОАК), НПО «Базальт», концерн ПВО «Алмаз-Антей», «Высокоточные комплексы», Тульский оружейный завод та ін.. Цим компаніям заборонено постачання товарів і технологій подвійного призначення, їх представникам заборонено перебування та території Євросоюзу, «заморожено» будь-які активи у кожній з країн ЄС.

Головним зовнішньоекономічним фактором, що фактично унеможливив розробку та масове виробництво ОВТ 4-5 покоління підприємствами ОПК РФ стало рішення уряду США на невизначений термін припинити видачу ліцензій та заборонити експорт по раніше виданим ліцензіям високотехнологічної продукції подвійного призначення (товарів, технологій, програм), що потенційно можуть бути використанні у виробництві озброєння та військової техніки. До переліку високотехнологічної продукції віднесено детонатори, програмне забезпечення, акустичні прилади та ін. Основними власниками ліцензій на експорт до Росії були постачальники електронного й механічного обладнання для систем безпеки та програмного забезпечення.

Найбільший вплив на стан російської економіки в цілому, та на реалізацію високотехнологічних проектів в оборонно-промисловому секторі мають санкції США за наступними напрямками:

- **Нафтогазова сфера** (заборона інвестицій, кредитування, будь-якої комерційної співпраці з компаніями «Новатэк», «Роснефть», Нефтяной терминал Феодосии).

- **Фінансова сфера** (заборона надання кредитів найбільш потужним банкам та пов'язаним із ними юридичним особам — «Внешэкономбанк», «Газпромбанк», «Банк Москвы», ВТБ та ін.).

- **Оборонна промисловість** (заборона будь-якої співпраці з промисловими та оборонно-промисловими компаніями – «Уралвагонзавод», НПО «Ижмаш», НПО «Базальт», концерн «Калашников», НПО Машиностроения, ОАО «Конструкторское бюро машиностроения» та інш.).

- **Ракетно-космічна сфера** (заборона поставок в Росію космічних апаратів американського виробництва та апаратів, в яких використано американські комплектуючі, що заблокувало запуски європейських космічних апаратів з американськими комплектуючими російськими ракетами).

Рішення ГА ООН щодо незаконності приєднання Криму до Росії, яке підтримали майже всі світові держави, стало відправною точкою режиму міжнародної ізоляції країни-агресора. За оцінками експертів Московського центру Карнегі¹⁰ *приєднання Криму до РФ стало геополітичним проектом, що на невизначений термін забезпечить вирішення основного завдання російської зовнішньої політики — не допустити вступу України до НАТО, як країни, на території якої відбувається військовий конфлікт.*

При цьому російські науковці застерігають, що таке вирішення воєнно-політичного та військового завдання зумовило нові соціально-економічні та геополітичні проблеми. Воєнно-політична конструкція, що склалась після приєднання Криму, потребує «коридору» від Придністров'я до Донбасу. *Для створення такого коридору у Росії ресурсів не має, тому Крим – це новий «острів Кунашир», на якому багато зброї, який треба забезпечувати та утримувати. Крім того, російські дії щодо України призвели до появи в Чорному морі флоту НАТО, що знецінює вартість анексованого півострову.*

Таким чином російська сторона на експертному рівні визнала геополітичну помилковість анексії Криму.

За три роки на утримання Криму з федерального бюджету Росії вже витрачено майже 400 млрд руб. й витрати постійно зростають. Окремою статтею бюджету РФ є будівництво мосту через Керченську протоку (350 млрд руб.). За відсутності очевидного прогресу в урегулюванні ситуації в Криму та на Донбасі, Росія поступово перетворюється у геополітичного маргінала, з яким не можливі будь-яка воєнно-політична, військово-технічна

¹⁰ Крым: цена вопроса// <http://carnegie.ru/2017/03/16/ru-pub-68324>

та воєнно-економічна співпраця. Стагнація російської економічної системи лише посилюється, що зумовлює можливе повторення сценарію 80-х років минулого століття в СРСР.

Для подолання руйнівного впливу міжнародних санкцій, російська сторона розгорнула масштабну кампанію протидії. На основі потужного фінансового та інформаційного ресурсу режим В. Путіна намагається розхитати єдність демократичного світу щодо відповідальності Кремля за безпрецедентні порушення норм міжнародного права в Криму та на Донбасі. Найбільш бажаним для Кремля сценарієм повинна була стати перемога на президентських виборах в США кандидата від республіканської партії Д. Трампа, який у передвиборчих перегонах зробив низку відверто проросійських заяв.

У сучасних реаліях адміністрація президента США Д. Трампа лише формує офіційну позицію по відношенню до конфлікту на Сході України. *При цьому, режим економічних санкцій проти компаній та фізичних осіб РФ не лише збережено, але й розширено.* У березні 2017 року Урядом США на два роки запроваджено санкції проти АО «Рособоронекспорт» та ще семи російських компаній за порушення американського законодавства у сфері нерозповсюдження ядерного озброєння (співпраця з Сирією, Іраном та КНДР).

Посилений режим санкцій передбачає заборону торгівлі товарами та послугами, продаж озброєння та військової техніки, видачу американських ліцензій та будь-яку іншу співпрацю для американських державних установ та приватних компаній. Цим рішенням адміністрація президента Д. Трампа підтвердила повне припинення ВТС між США та РФ, що позбавляє російський ОПК можливості виробничо-технологічної кооперації при розробці зразків озброєння та військової техніки п'ятого покоління.

Геополітичний вимір. Геополітичними реаліями сьогодення залишаються «заморожений конфлікт» в Грузії та Придністров'ї, мілітаризація анексованого Криму, переміщення збройних підрозділів через

неконтрольований Києвом державний кордон на Донбасі, постійні провокації в Прибалтиці, що є прямим геополітичним викликом Росії Сполученим Штатам та їх європейським союзникам по НАТО.

За умови часткової реалізації положень ДПО-2020 (найбільш ймовірний сценарій – оновлення парку бронетанкової техніки на основі надсучасної платформи «Армата») Російська Федерація отримає звичайні збройні сили, що кількісно перевищуватимуть сукупні ЗС країн Європи, поступаючись, при цьому, в окремих видах сучасного озброєння. В цих реаліях Росія намагатиметься використати часткову перевагу у сфері тактичного ядерного озброєння над силами НАТО в Європі, як елемент геополітичного тиску на країни, що входять до зони привілейованих інтересів РФ (країни Балтії, Польща, Румунія, Болгарія, Сербія).

РФ намагається зміцнити свої позиції на Східному фланзі НАТО. У 2016 році, вперше після розпаду СРСР, Москва заявила про відновлення у Західному військовому окрузі Першої гвардійської танкової армії (була розформована у 2008 р.). До складу єдиної в сучасному світі танкової армії ввійшли найбільш боєздатні підрозділи: 4-та гвардійська Кантемирівська танкова дивізія, 2-га гвардійська Таманська мотострілецька дивізія, 27-ма гвардійська Севастопольська мотострілецька бригада, 6-та танкова бригада та інші танкові, мотострілецькі з'єднання, а також вертолітний полк, підрозділи протиповітряної оборони, радіоелектронної боротьби, ракетних військ та артилерії.

Зараз на озброєнні Першої гвардійської армії знаходяться радянські модернізовані танки Т-72 Б3, Т-80, БМП-2 та більше 130 найменувань ОВТ різних модифікацій. При цьому російські військові визнають, що головним недоліком модернізованої радянської техніки є її низька «живучість», що не дозволяє вирішувати основне бойове завдання танкових військ — протистояння наступу супротивника, розгром його в зустрічному бою та нанесення потужних ударів вглиб території супротивника. Саме тому, у межах реалізації ДПО-2020 до Першої танкової армії у 2017 році

планується спрямувати найсучасніші танки проекту «Армата» та бойові машини піхоти проекту «Курганець».

Після передачі основних бойових з'єднань 20-ї гвардійської загальновійськової армії 1-й гвардійській танковій армії, на її базі планується створення нової, оснащеної найсучаснішим ОВТ армії¹¹. За планами Генштабу ЗС РФ до 2018 року на Західному кордоні буде дислоковано дві боєздатних армії.

Іншим пріоритетним напрямом підвищення рівня боєздатності ЗС РФ у протистоянні США та Заходу є Чорноморський флот та база РЧФ в анексованому Криму. ***У сучасній геополітичній ситуації РЧФ повинен не лише протистояти ВМС Туреччини у Чорному морі та силам НАТО у Середземному, але й забезпечувати оборону анексованого Криму та надавати підтримку контингенту російських військ в Сирії.***

До 2014 року РЧФ за рівнем забезпечення сучасним ОВТ суттєво поступався Північному та Тихоокеанському військовим флотам. На Чорному морі Росія не мала атомних підводних човнів та кораблів океанських та дальніх морських зон. У нинішніх реаліях ситуація швидко змінюється – Чорноморський флот визначено пріоритетним напрямом у переоснащенні ВМС РФ, а Крим розглядається «Непотопляемым авианосцем» Кремля на Південному фланзі НАТО. На 2017 рік РЧФ має отримати 7 нових бойових одиниць (3 дизельних підводних човна Проекту .06363, 2 СКР Пр.11356 та 2 МРК Пр.21631), оснащених ОКР «Калибр» (залп – 44 ракети).

На період до 2020 року РЧФ отримає 18 нових одиниць флоту з залпом 120 ОКР «Калибр». Для вирішення геостратегічних завдань РФ на пострадянському просторі, в Європі та на Близькому Сході на Кримському півострові триває розгортання нових військових з'єднань: бригади берегової охорони, берегової ракетно-артилерійської бригади, розвідувальної бригади, дві дивізії Повітряно-космічних сил, полк морської авіації оснащено багатоцільовими винищувачами Су-30 СМ. І. Крім того, Москва погрожує

¹¹ http://www.trud.ru/index.php/article/29-07-2015/1327406_v_rossii_pojavjatsja_dve_novye_tankovy_e_armii.htm

розмістити в Криму свої найбільш сучасні ЗРК С-300, С-400, «Панцирь-С1», ОТРК «Искандер-М» та «Искандер-К» (які можуть нести ядерні боєзаряди). На анексованому півострові розпочато розбудову інфраструктури бази стратегічних бомбардувальників ТУ22М3. За розрахунками Кремля, цей арсенал дозволить компенсувати відсутність у Росії авіаносного угруповання та протистояти ВМС США у Середземномор'ї.

Триває мілітаризація Калінінградської області-європейського анклаву РФ. Москва заявила про розміщення (фактично на кордоні з країнами Балтії та Польщею) найсучасніших в російській армії зенітно-ракетних комплексів С-400 та мобільних ракетних комплексів «Искандер».

Такі рішення Кремля, спрямовані на демонстрацію світовій спільноті можливостей російського ОПК й готовності збройним шляхом забезпечити досягнення своїх геостратегічних цілей, перетворюють Балтійсько-Чорноморський регіон у «міну вповільненої дії» для безпеки європейського континенту.

Нарощування військової могутності Росії у безпосередній близькості з зоною впровадження п'ятого пункту Статуту НАТО викликало відповідні заходи Північноатлантичного Альянсу. У травні 2016 року в Румунії було розміщено наземні протиракетні системи. У лютому 2017 року Пентагоном було оголошено про розміщення у Східній Європі нової ударної бронетанкової бригади (4 200 військовослужбовців, 250 танків, 1700 інших сучасних зразків озброєння та військової техніки). З огляду на положення «Акту Росія -НАТО 1997 р.», за яким Альянс зобов'язався утримуватись від розміщення у Східній Європі значних збройних формувань, підрозділи бригади не будуть мати постійних місць дислокації. Бронетанкові частини на принципах ротації будуть переміщені з Німеччини, Бельгії та Нідерландів до країн Балтії, Польщі, Румунії та Болгарії, де буде сформовано невеликі мобільні підрозділи. За словами командуючого Європейського командування Збройних сил США (EUCOM) генерала Ф. Брідлава. нова бронетанкова

бригада є продовженням стратегії підтримки союзників США по НАТО, що гарантує співставну реакцію на агресивні дії Росії.

На геостратегічному рівні США налаштовані зберегти та вивести на якісно новий технологічний рівень своє домінування, як єдиної світової наддержави. Запропонувавши Москві долучитись до процесу скорочення стратегічного наступального озброєння, Вашингтон продовжує реалізацію Національної програми модернізації всіх елементів ядерної тріади (бомбардувальників, підводних човнів та ракет наземного базування), що оцінюється в 350 млрд доларів.

Загострення воєнно-політичної ситуації в Чорноморсько-Балтійському регіоні переводить проблему російської агресії на Донбасі з площини регіональної безпеки на рівень геополітичного протистояння великих світових держав, що створює для України вікно можливостей для інтенсифікації ВТС з США та НАТО у напрямі підвищення обороноздатності ЗС за рахунок імпорту оборонних технологій, з одночасним пошуком нових політико-дипломатичних механізмів повного відновлення суверенітету й територіальної цілісності.

ВИСНОВКИ

1. Науково-технологічний, виробничий, кадровий потенціал ОПК РФ, загальний рівень фінансування базових воєнних технологій в умовах міжнародних санкцій унеможливорює досягнення кінцевої мети Державної програми озброєння-2020 – на 70 % оснастити Збройні Сили РФ найсучаснішими зразками ОВТ. Кризовий та нестабільний стан російської економіки не забезпечує визначені обсяги фінансування ДПО-2020. Обмеженість фінансових ресурсів викликала необхідність уточнення чинної програми переозброєння та перегляд пріоритетів.

2. Технологічне відставання російської оборонної промисловості від провідних країн Заходу та Південно-Східної Азії у сфері мікроелектроніки –

базовій основі критичних технологій виробництва озброєння 4-5 покоління не може бути ліквідоване в межах ДПО-2020. Навіть за умови виконання основних параметрів Програми, ЗС РФ будуть оснащені новим озброєнням, що на 1-2 технологічних уклади відстає від армій країн НАТО.

3. В умовах загострення протистояння з США та НАТО в Чорноморсько-Балтійському регіоні та викликаного санкціями суттєвого обмеження федерального бюджету реалізація Програми-2020 триває за уточненими напрямками:

- пріоритетність оснащення Сухопутних військ (повне оновлення парку бронетехніки, впровадження ВТ наступного покоління);
- раціоналізація системи закупівель для ВПС;
- суттєве скорочення витрат на нарощування .воєнно-морських сил.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Всіляко підтримувати політико-дипломатичний напрям врегулювання конфлікту на Донбасі. Не допускати активізації збройних провокацій з боку сепаратистів, що може призвести до широкомасштабного вторгнення ЗС РФ на територію України.

2. Затяжний регіональний конфлікт на Донбасі переводить його на рівень геополітичного протистояння світових держав, що створює для України вікно можливостей для інтенсифікації ВТС з США та країнами НАТО з метою підвищення боєздатності ЗС та інших силових структур.

3. Впроваджена в Росії радянська система управління роботою ОПК себе не виправдала. Десятирічні плани переозброєння не виконуються й постійно переглядаються. Україні доцільно вивчати досвід ринкового регулювання виробничо-технологічних процесів в оборонно-промисловому секторі західних країн (США, Франція, Польща та ін.), створювати реальне конкурентне середовище при виконанні Державного оборонного замовлення, в тому числі через механізм імпорту та офсетних схем.

4. При плануванні переозброєння Збройних сил України необхідно враховувати очікуваний обрис Сухопутних військ РФ. Насамперед, зміцнювати протитанкову та протиповітряну оборону, впроваджувати сучасні засоби спостереження та розвідки, створювати підрозділи Сил спеціальних операцій.

Національний інститут стратегічних досліджень,
липень 2017 р.